

Katarzyna Lorentowicz¹, Weronika Wyduba¹✉, Sławomir Kalinowski¹

¹Institut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Poland

SPECYFIKA FUNKCJONOWANIA TRZECIEGO SEKTORA NA WSI

Abstrakt. W opracowaniu przedstawiono specyfikę funkcjonowania trzeciego sektora na wsi. Zwrócono uwagę na pięć aspektów działania tych organizacji – pomocowy, afiliacyjny, ekspresyjny, opiekuńczo-wychowawczy oraz integracyjny. Przedstawiono również zasady działania części z nich, zwracając uwagę, że działające na obszarach wiejskich organizacje pozarządowe mają zróżnicowaną formę organizacyjno-prawną. Przedstawiono historię i uwarunkowania działania ochotniczych straży pożarnych oraz kółek rolniczych, kół gospodyń wiejskich, organizacji producentów, rolniczych zrzeszeń branżowych oraz innych organizacji samorządu gospodarczego i zawodowego rolników. W drugiej części omówiono podstawowe źródła finansowania omawianych organizacji, uwzględniając środki otrzymywane z budżetu gmin i państwa, 1% podatku, środków unijnych czy też wkłady pozyskiwane od darczyńców.

Słowa kluczowe: organizacje pozarządowe, trzeci sektor, obszary wiejskie

WSTĘP

Przejawem aktywności mieszkańców wsi jest możliwość uczestnictwa w działaniach instytucji pozarządowych. Trzeci sektor, o którym mowa w tym opracowaniu, stanowi niezwykle ważne ogniwo kształtujące postawy ludności. Pozwala na włączenie się w działania zmierzające zarówno do poprawy sytuacji ekonomicznej, jak i społecznej. Ma wymiar pomocowy (związany z zaspokajaniem potrzeb ludzkich), afiliacyjny (związany z potrzebami przynależności), ekspresyjny (zaspakajający potrzeby samorealizacji), opiekuńczo-wychowawczy (kształtujący osobowość) oraz integracyjny (budujący więzi społeczne). Zatem w zależności od rodzących się potrzeb niezbędne wydaje się tworzenie takich ram

działalności trzeciego sektora, które pozwolą skupić jak największą grupę docelową – zarówno osób dążących do poprawy własnej sytuacji materialnej, jak i chcących działać na rzecz społeczeństwa obywatelskiego czy też udzielających się w obszarze wolontariatu. Wszystkie te obszary pozwalają równoważyć władzę, jednocześnie „jednoczyć wobec spraw wspólnej troski oraz wpływać na decyzje publiczne” (Osiatyński, 2004, s. 120). Głównym celem opracowania jest wskazanie możliwości aktywnego uczestnictwa ludności wiejskiej w działaniach podmiotów trzeciego sektora. Artykuł nie wyczerpuje wszelkich możliwych obszarów kreowania społecznej aktywności, wskazuje jedynie na wybrane typy organizacji pozarządowych funkcjonujących na wsi oraz wybrane źródła ich finansowania.

✉mgr Weronika Wyduba, Institut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa, Poland,
e-mail: wwyduba@irwirpan.waw.pl

TRZECI SEKTOR NA OBSZARACH WIEJSKICH

Na obszarach wiejskich działają organizacje pozarządowe o zróżnicowanych formach organizacyjno-prawnych, w tym ochotnicze straże pożarne oraz kółka rolnicze, koła gospodyń wiejskich, organizacje producentów, rolnicze zrzeszenia branżowe oraz inne organizacje samorządu gospodarczego i zawodowego rolników, jak również typowe stowarzyszenia i fundacje. Do organizacji non profit zalicza się także działające na wsi kościelne jednostki organizacyjne. Uwzględniając wiejską specyfikę, należy wymienić także organizacje funkcjonujące jako stowarzyszenia zwykłe (w szczególności koła gospodyń wiejskich) oraz przyparafialane organizacje Kościoła katolickiego. Istotną przesłanką do tak zdefiniowanego trzeciego sektora jest kontekst kulturowo-histeryczny, większość z tych organizacji ma bowiem wieloletnią tradycję. Szczególne cechy wiejskich organizacji sprawiają, że trudno opisywać je w taki sam sposób, w jaki ujmuje się samo pojęcie trzeciego sektora. Nie da się ich sportretyzować, nie odnosząc się ich typów specyficznych dla wsi (Herbst, 2008, s. 35).

Pierwsze kółka rolnicze powstawały na ziemiach polskich w drugiej połowie XIX wieku, stając się centrami postępu rolniczego propagującymi nowoczesne rolnictwo. Organizacje te inicjowały także zakładanie stowarzyszeń spółdzielczych oraz instytucji kulturalnych, podejmując jednocześnie działalność na rzecz integracji lokalnej społeczności. Na bazie społecznej kółek rolniczych powstawały ponadto inne organizacje wiejskie, m.in. koła gospodyń wiejskich, rolnicze sekcje branżowe, a także ochotnicze straże pożarne. Do najstarszych organizacji należą (utworzone w 1862 roku z inicjatywy Juliusza Kraziewicza) Włościańskie Towarzystwo Rolnicze oraz Towarzystwo Gospodyń (założone cztery lata później w Piasecznie na Pomorzu). W tym samym czasie powstawały także organizacje na terenie Wielkopolski, m.in. kółko w Sobótce oraz założone w 1866 roku Kółko Włościańsko-Rolnicze w Dolsku (Borkowski i Gurnicz, 1978, s. 9; Rys..., b.d.). Pomocy kółkom rolniczym, działającym w tym regionie włościańskim, udzielało utworzone w 1861 roku Towarzystwo Gospodarcze w Poznaniu, w ramach którego funkcjonował Patronat Kółek Rolniczych¹. W 1877 roku we wsi Janisławice

koło Skierniewic Filipina Płaskowicka założyła jedno z pierwszych Kół Gospodyń Wiejskich, którego nazwa przetrwała do dziś (Niemczyk, 2016, s. 33; Wawrzykowska-Wierciochowa, 1987, s. 84). Pod koniec XIX wieku ukształtowały się również struktury instytucji samorządowych rolników.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości kółka rolnicze kontynuowały swoją działalność gospodarczą, rozwijały różne formy oświaty rolniczej, prowadziły działalność o charakterze społecznym i kulturalnym, pełniąc jednocześnie funkcję integracyjną lokalnej społeczności rolniczej i mieszkańców wsi. Na obszarze całego państwa wprowadzono instytucję izb rolniczych, a jednocześnie zrezygnowano z systemu patronackiego kółek rolniczych, włączając je do bezpośredniej działalności izb (WOP, 2012). Podstawowym celem ich działania było zorganizowanie zawodu rolniczego oraz współdziałanie z administracją publiczną w dziedzinie rolnictwa (Bardzewski, 2014, s. 59). Największą w okresie międzywojennym organizacją społeczno-gospodarczą rolników było utworzone w 1929 roku Centralne Towarzystwo Organizacji i Kółek Rolniczych. W jego ramach na zasadach autonomii funkcjonowała Centralna Organizacja Kół Gospodyń Wiejskich. W latach 1938–1939 działało w Polsce około 11 tysięcy kółek rolniczych, liczących łącznie ponad 300 tysięcy członków, oraz ponad 4,2 tysiąca kół gospodyń wiejskich, zrzeszających blisko 1 mln kobiet (KZRKiOR, b.d.).

Odradzające się po drugiej wojnie światowej kółka rolnicze włączono do nowo powołanego Związku Samopomocy Chłopskiej (ZSCh) (Porzuczek, 1967, s. 415)², który przejął majątek po zlikwidowanych izbach rolniczych. W ramach ZSCh funkcjonowały także koła gospodyń wiejskich. W 1956 roku reaktywowano kółka rolnicze, jednocześnie w ich strukturze organizacyjnej wznowiły działalność koła gospodyń wiejskich. Trzy lata później kółka rolnicze zostały zrzeszone w Centralnym Związku Kółek Rolniczych, a ich działalność gospodarcza, finansowana głównie przez Fundusz Rozwoju Rolnictwa, podlegała bezpośrednio państwowej służbie rolnej. W wyniku przemian społeczno-ekonomicznych od 1990 roku kółka rolnicze przestały być dotowane przez państwo, a przynależność do nich stała się całkowicie

¹ W latach 1873–1901 patronem kółek rolniczych w Wielkopolsce był Maksymilian Jackowski, będący jednym z założycieli Centralnego Towarzystwa Gospodarczego w Poznaniu (dane

Archiwum Państwowego w Poznaniu). <http://szukajwarchiwach.pl/53/1136/0/7/str/1/15?sort=1#tabZespol>

² Związek Samopomocy Chłopskiej istniał do 1957 r., a niektóre jego funkcje przejęły kółka rolnicze i koła gospodyń wiejskich.

dobrowolna. Powrócono również do idei samorządu rolniczego na wsi, a nowe regulacje prawne pozwoliły na reaktywowanie w 1997 roku działalności izb rolniczych.

W okresie transformacji ustrojowych ukształtował się obecnie funkcjonujący model organizacji rolniczych, zaliczanych do trzeciego sektora. W formule społeczno-zawodowych organizacji rolników działają kółka rolnicze, koła gospodyń wiejskich, związki kół i organizacji rolniczych, a także rolnicze zrzeszenia branżowe oraz ich związki. W wyniku implementacji prawa unijnego istnieje również możliwość zrzeszania się w gospodarczych izbach rolniczych. Formy działania tych organizacji, determinowane zwyczajami kulturowymi i uwarunkowaniami instytucjonalnymi, koncentrują się w znacznym stopniu na wieloaspektowym wsparciu rolników.

Wśród wiejskich organizacji pozarządowych szczególnie rolę pełnią społeczno-zawodowe organizacje rolników. W organizacjach rolniczych mogą się zrzeszać rolnicy indywidualni oraz członkowie ich rodzin, a także inne osoby bezpośrednio związane z rolnictwem. Organizacje rolników prowadzą działalność zgodnie z przepisami Ustawy z dnia 8 października 1982 roku o społeczno-zawodowych organizacjach rolników (Ustawa..., 1982). Wynikające z ustawy uprawnienia organizacji rolniczych polegają na opiniowaniu aktów prawnych, prawie uczestnictwa w ich opracowywaniu, udziale w negocjacjach, a także inicjowaniu nowych unormowań prawnych. Celem tej regulacji jest przyznanie organizacjom rolników wpływu na kształtowanie ustawodawstwa dotyczącego ich interesów zawodowych i społecznych oraz umożliwienie prezentowania swojego stanowiska organom mającym wpływ na politykę rolną (Sikorska-Lewandowska, 2016, s. 173–175). Ustawa o społeczno-zawodowych organizacjach rolników nie zawiera natomiast regulacji ingerującej w treść statutu, w szczególności nie narzuca struktury organizacyjnej (por. art. 2 ust. 2). W ramach przepisów przywołanej ustawy oraz na podstawie uchwalonego statutu funkcjonują kółka rolnicze, koła gospodyń wiejskich oraz związki rolników, kółek i organizacji rolniczych, jak również specjalistyczne rolnicze zrzeszenia branżowe oraz ich związki (art. 3).

Podstawową organizacją społeczno-zawodową rolników są kółka rolnicze³, które samodzielnie wybierają organy uprawnione do reprezentowania ich interesów oraz

decydują o zakresie i formie prowadzonej działalności. Obszarem ich działania może być jedna bądź więcej sąsiadujących ze sobą wsi (a także miasto). Źródła powstania majątku, sposób dysponowania nim oraz zasady zaciągania zobowiązań majątkowych regulują postanowienia określone w statucie kółka. Podstawowym składnikiem majątku kółka rolniczego są składki członkowskie, przeznaczane na finansowanie zadań statutowych⁴. Organizacje kółkowe mogą korzystać z dotacji, darowizn, a także aplikować o środki unijne (Szewczyk, 2010, s. 9). W przypadku podjęcia przez kółko rolnicze działalności gospodarczej postanowienia statutowe wskazują na rodzaj oraz zakres prowadzonej działalności oraz określają zasady podziału nadwyżki finansowej. Kółka rolnicze mogą także zakładać spółdzielnie, które obok działalności gospodarczej, prowadzonej w interesie swoich członków, mogą podejmować działalność społeczną i oświatowo-kulturalną na rzecz swoich członków i lokalnej społeczności. Na takich samych zasadach jak kółka rolnicze działają rolnicze zrzeszenia branżowe, reprezentujące rolników indywidualnych specjalizujących się w określonej gałęzi produkcji roślinnej lub zwierzęcej⁵.

Wiejskie organizacje kobiece reprezentowane są przez koła gospodyń wiejskich (KGW). W aspekcie definicyjnym KGW stanowią jedną z form samoorganizacji rolniczej, działających w systemie kółek rolniczych. Koło gospodyń wiejskich może funkcjonować jako samodzielne kółko rolnicze bądź w ramach jego struktur organizacyjnych. KGW będące integralną częścią kółka rolniczego nie ma odrębnej osobowości prawnej, a działania podejmuje zgodnie z uchwalonym przez siebie regulaminem. Praktyka funkcjonowania KGW pokazuje, że organizacje tego typu mają status organizacji społeczno-zawodowej rolników lub stowarzyszenia, jednak większość kół działa jako grupy nieformalne (Formalno-prawne..., b.d.). Organizacje kółkowe typu stowarzyszeniowego działają na podstawie ustawy Prawo o stowarzyszeniach jako stowarzyszenie zwykle lub zarejestrowane. Podstawowym celem programowym KGW jest obrona praw i reprezentowanie interesów kobiet wiejskich oraz ich rodzin. Współczesne kobiece

---

stowarzyszenia funkcjonowały w oparciu o Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 1932 r. Prawo o stowarzyszeniach.

⁴ Statut kółka rolniczego powinien określać wysokość składek członkowskich oraz jego majątek. Por. art. 16 ust. 1 pkt. 12 i 13 Ustawy... (1982).

⁵ Art. 25 i 23 Ustawy... (1982).

³ Do czasu wejścia w życie Ustawy z 1982 r. o społeczno-zawodowych organizacjach rolników, kółka rolnicze działające jako

organizacje pozarządowe działające na obszarach wiejskich kontynuują długoletnią tradycję KGW. Powstają też nowe organizacje, koncentrujące swoje statutowe działania nie tylko na zachowaniu i promocji lokalnej kultury, ale podejmujące równoległe działania wspierające aktywizację mieszkańców wsi, w zakresie promocji postaw proekologicznych, zdrowego stylu życia czy integracji społecznej (Wnęć, 2016, s. 28).

Samorząd gospodarczy reprezentuje środowisko przedsiębiorców, w tym rolników indywidualnych oraz grupy producentów rolnych zrzeszonych w gospodarczych izbach rolniczych⁶. Ustrój prawny samorządu gospodarczego reguluje ustawa z dnia 30 maja 1989 roku o izbach gospodarczych (Ustawa..., 1989b) oraz stosowane uzupełniająco przepisy zawarte w ustawie Prawo o stowarzyszeniach (Jurewicz, 2009, s. 125). Majątek izby (a także Krajowej Izby Gospodarczej) powstaje ze składek członkowskich, wpływów z własnej działalności, z dochodów z majątku izby oraz spadków, darowizn i zapisów od innych osób lub instytucji (Winiarska, 2015, s. 196). Izba może prowadzić działalność gospodarczą, przy czym dochód z tej działalności służy realizacji celów statutowych izby i nie może być przeznaczony do podziału między jej członków (art. 14 ust. 1 i 2), może także posiadać udziały lub akcje w spółkach prawa handlowego, prowadzących działalność gospodarczą zgodnie z zadaniami statutowymi izby gospodarczej.

Wśród organizacji pozarządowych zlokalizowanych na wsi istotną rolę odgrywają ochotnicze straże pożarne (OSP), których powszechność w przestrzeni wiejskiej wynika z uwarunkowań historycznych i bogatej tradycji⁷, jak również z faktu, że stanowią element systemu ochrony przeciwpożarowej kraju. Jednostki ochotniczych straży funkcjonują zgodnie z przepisami ustawy Prawo o stowarzyszeniach z 1989 roku (Ustawa..., 1989a) oraz ustawy z dnia 24 sierpnia 1991 roku o ochronie przeciwpożarowej (Ustawa..., 2001), która determinuje zasady finansowania OSP. Szczegółowe zadania ochotniczych straży pożarnych i ich strukturę organizacyjną określa statut danej jednostki (art. 19 ust. 2). Podstawowe zadania obejmują zapewnienie ochrony przeciwpożarowej oraz usług związanych z bezpieczeństwem i ochroną środowiska. Organizacje tego typu, obok prowadzenia

działalności prewencyjno-ratowniczej, pełnią rolę ośrodka integrującego wspólnotę lokalną (Adamiak, 2013, s. 36), angażując się w prawie każdą aktywność lokalnej społeczności, m.in. prowadzą działalność kulturalną, edukacyjną, sportową, a także wspierają rozwój lokalny (Hałamska, 2008a, s. 86).

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA ORGANIZACJI TRZECIEGO SEKTORA

Zasadnicze źródło finansowania działalności statutowej OSP stanowią środki otrzymane z budżetów gmin (Bednarek-Szczepańska, 2011, s. 220), przy czym wydatki związane z utrzymaniem gotowości bojowej jednostek są ponoszone przez samorząd gminny, natomiast środki na pokrycie kosztów związanych z ochroną przeciwpożarową przekazuje się bezpośrednio jednostce OSP w formie dotacji celowej (Adamiak i in., 2016, s. 7). Corocznie Zarząd Główny Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej przekazuje terenowym jednostkom OSP dodatkowe środki finansowe z przeznaczeniem na działalność statutową, np. na zakup specjalistycznego sprzętu, budowę i modernizację remiz, a także na działalność szkoleniową i propagowanie bezpieczeństwa przeciwpożarowego. Jednostki ochotniczych straży mogą również otrzymywać środki finansowe na podstawie umów zawieranych bezpośrednio z Narodowym Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) z przeznaczeniem na zakup samochodów pożarniczych⁸. Wymienione źródła finansowania zapewniają jednostkom straży pożarnej stabilność finansową w zakresie działalności związanej z ochroną przeciwpożarową. Jednocześnie OSP, będące z mocy prawa stowarzyszeniami⁹, mogą pozyskiwać dodatkowe środki finansowe przewidziane dla organizacji sektora pozarządowego, m.in. w formie pomocy finansowej od prywatnych firm i instytucji czy wsparcia rzeczowego udzielanego zarówno przez sferę biznesu, jak i przez urzędy gmin. Jednostki OSP mogą również

⁶ Szerzej o roli grup producentów zob. Prus, 2006; 2008.

⁷ Połowa jednostek OSP powstała przed 1945 r., a kolejne 40% zostało założonych jeszcze przed transformacją ustrojową (Adamiak, 2013, s. 9).

⁸ OSP dofinansowane są również ze środków budżetu państwa, NFOŚiGW, a także z dochodów instytucji ubezpieczeniowych; środki te są rozdzielane proporcjonalnie do liczby jednostek OSP w poszczególnych województwach. Sprawozdanie..., b.d., s. 111–113.

⁹ Unormowanie w tym zakresie zawiera art. 19 ust. 1 Ustawy..., 1991.

ubiegać się o dotacje na realizację zadania publicznego w sferze pożytku publicznego.

Na obszarach wiejskich funkcjonują także fundacje i typowe stowarzyszenia, które charakteryzują się pełną niezależnością finansową, a ich działalność realizowana jest w wielu obszarach. Zlokalizowane na wsi fundacje częściej angażują się w działania związane z pomocą społeczną. Ponadto w obszarze zdrowia działają organizacje skoncentrowane na dostarczaniu usług medycznych lub zorientowane na określone kwestie zdrowotne. Ważnym obszarem aktywności wiejskich organizacji pozarządowych, zwłaszcza stowarzyszeń, są działania związane z rozwojem lokalnym i regionalnym. Funkcjonujące na wsi fundacje i stowarzyszenia realizują ponadto zadania w dziedzinie edukacji, oświaty i wychowania oraz kultury i sztuki. Spośród organizacji działających na obszarach wiejskich można również wymienić organizacje działające na rzecz mniejszości narodowych i grup etnicznych, a także stowarzyszenia hobbystyczne, w tym koła i kluby jeździeckie, wędkarskie czy motorowe (Bednarek-Szczepańska, 2011, s. 222-223; Goszczyński i in., 2013, s. 12). Należy jednak zaznaczyć, że działalność wielu organizacji nie ogranicza się wyłącznie do aktywności na jednym polu, najczęściej realizują one zadania w kilku dziedzinach.

Kolejną ważną kategorią organizacji działających na obszarach wiejskich są kluby i inne organizacje sportowe od dziesięcioleci obecne w przestrzeni lokalnej. Ich działalność jest wspierana finansowo z budżetów gmin (Bednarek-Szczepańska, 2011, s. 222). Zasady ich funkcjonowania reguluje ustawa Prawo o stowarzyszeniach (Ustawa..., 1989a) oraz ustawa o sporcie (Ustawa..., 2010).

W środowisku lokalnym – obok fundacji i stowarzyszeń oraz licznych organizacji rolniczych – funkcjonują również koła łowieckie, które zrzeszają osoby fizyczne mające uprawnienia do wykonywania polowania i będące jednocześnie członkami Polskiego Związku Łowieckiego (PZŁ)¹⁰. Koła łowieckie (jak również PZŁ) działają na podstawie ustawy z dnia 13 października 1995 roku Prawo łowieckie (Ustawa..., 2015) oraz uchwalonego przez PZŁ statutu, który określa w szczególności zadania koła łowieckiego i sposób ich realizacji. W ramach zadań statutowych koła łowieckie prowadzą działalność w zakresie ochrony, hodowli i pozyskiwania zwierzyny na terenach dzierżawionych obwodów łowieckich oraz

podejmują działania mające na celu zwalczanie kłusownictwa. Koła łowieckie realizują także zadania związane z propagowaniem idei ochrony zwierząt łownych i promocją zachowania naturalnego środowiska przyrodniczego oraz podejmują współpracę w tym zakresie ze szkołami. Wymienione obszary działalności prowadzonej przez koła łowieckie wpływają na jego zarządzanie finansami (Matulewski i Frąś, 2014, s. 65), m.in. wysokość opłat za dzierżawę obwodów łowieckich, koszty działalności łowieckiej i ochrony środowiska. Dodatkowe koszty ponoszone przez koła łowieckie obejmują odszkodowania łowieckie, w tym rekompensaty strat powstałych w wyniku szkód wyrządzonych przez zwierzynę łowną bądź rekompensaty wypłacane za szkody powstające podczas polowania¹¹. Prowadzenie gospodarki łowieckiej na obszarach dzierżawionych generuje przychody, m.in. ze sprzedaży tusz zwierzęcych pozyskanych zgodnie z planową gospodarką łowiecką. Działalność kół łowieckich jest finansowana z dochodów z prowadzonej działalności gospodarczej i rolniczej, składek członkowskich, a także z dotacji i darowizn. Dodatkowe środki koła łowieckie pozyskują z realizacji polowań komercyjnych oraz organizacji różnego rodzaju imprez, prezentujących specyfikę działania kół oraz rolę łowiectwa w aktywnej ochronie środowiska naturalnego (Matulewski i Frąś, 2014, s. 66).

W wiejskiej przestrzeni społecznej funkcjonują także jednostki organizacyjne Kościoła katolickiego oraz innych kościołów i związków wyznaniowych. Część z nich stanowią organizacje katolickie, mające na celu działalność społeczno-kulturalną, oświatowo-wychowawczą i charytatywno-opiekuńczą (Rogaczewska, 2008, s. 77).

Cechą charakterystyczną trzeciego sektora funkcjonującego na obszarach wiejskich jest różnorodność form organizacyjno-prawnych, co determinuje zarówno formy działania, jak i możliwości pozyskiwania środków finansowych na działalność. Zgodnie z obowiązującymi regulacjami prawnymi organizacje pozarządowe, zarówno typu stowarzyszeniowego, jak i fundacyjnego,

¹⁰ Polski Związek Łowiecki jest ogólnopolską organizacją zrzeszającą polskich myśliwych oraz koła łowieckie.

¹¹ Za szkody wyrządzone przez niektóre gatunki zwierząt objętych ochroną gatunkową (np. żubry), a także w przypadku zwierząt łownych podlegających całorocznej ochronie (obecnie łoś) za ewentualne odszkodowania odpowiada Skarb Państwa, przy czym z dniem 1 stycznia 2018 r. Skarb Państwa został również zobowiązany do wynagradzania szkód wyrządzonych przez wszystkie zwierzęta łowne. Por. art. 46 i 50 znowelizowanej Ustawy Prawo łowieckie (Dz. U. z 2016 r. poz. 1082 z późn. zm.) oraz przepisy art. 126 Ustawy o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.

mogą korzystać z dochodów z majątku pozostającego w ich dyspozycji, a także z dotacji oraz środków pochodzących z ofiarności publicznej, spadków, darowizn i zapisów. W przypadku stowarzyszeń oraz związków organizacji ważnym źródłem finansowania działalności statutowej pozostają obowiązkowe składki członkowskie (m.in. typowe stowarzyszenia, kółka rolnicze, KGW, koła łowieckie i jednostki OSP oraz rolnicze zrzeszenia branżowe). Koła gospodyń wiejskich, funkcjonujące jako stowarzyszenie zwykle od dnia 20 maja 2016 roku, mogą uzyskiwać środki na swoją działalność nie tylko ze składek członkowskich, ale także z dochodów z majątku stowarzyszenia oraz darowizn, spadków i zapisów, a także dotacji¹². Z uwagi na charakter działań realizowanych przez ochotnicze straże pożarne, ich podstawowa działalność jest finansowana przez jednostki samorządu terytorialnego. Dodatkowym źródłem finansowania wiejskich organizacji pozarządowych mogą być środki pozyskiwane z działalności gospodarczej oraz odpłatnej działalności pożytku publicznego, wyjątek stanowią koła gospodyń wiejskich, funkcjonujące w formie stowarzyszenia zwykłego, które nie mogą prowadzić działalności ekonomicznej (odpłatnej bądź gospodarczej).

Organizacje pozarządowe oraz podmioty działające w sferze pożytku publicznego na obszarach wiejskich mają możliwość otrzymania dodatkowych środków finansowych, pochodzących z 1% podatku dochodowego od osób fizycznych. Koniecznym warunkiem jest jednak uzyskanie przez organizację statusu OPP. Środki z tytułu odpisu 1% otrzymane przez Związek Ochotniczych Straży Pożarnych RP¹³ są redystrybuowane pomiędzy jednostki OSP wskazane w deklaracjach PIT, bądź jednostki straży pożarnej mogą indywidualnie występować o nadanie statusu organizacji pożytku publicznego. Spośród omawianych organizacji o status OPP nie mogą się ubiegać samorządy zawodowe rolników ani spółdzielnie socjalne.

Wiejskie organizacje pozarządowe mogą również aplikować o środki na realizację projektów finansowanych z funduszy unijnych. W ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) na lata 2007–2013

organizacje pozarządowe mogły otrzymać środki za pośrednictwem powołanych wówczas lokalnych grup działania (LGD)¹⁴, w skład których obok organizacji pozarządowych wchodził przedstawiciele władz lokalnych i przedsiębiorcy. Z funduszy unijnych mogły korzystać wiejskie NGO, m.in. organizacje społeczno-zawodowe rolników oraz inne dobrowolne zrzeszenia i ruchy obywatelskie, np. koła gospodyń wiejskich. W ramach tego mechanizmu, który jest kontynuowany w perspektywie finansowej na lata 2014–2020, organizacje trzeciego sektora mogą uzyskać dofinansowanie tzw. małych projektów, mających na celu podniesienie potencjału rozwojowego terenów wiejskich (LEADER..., b.d.). Dofinansowanie działań obejmuje przedsięwzięcia o charakterze edukacyjnym, kulturalnym, ekologicznym i sportowym, a także związane z zachowaniem lokalnych tradycji czy rozwoju turystyki. W nowym okresie programowania organizacje pozarządowe, w tym m.in. kółka rolnicze i koła gospodyń wiejskich, mogą otrzymać z funduszy europejskich wsparcie w formie grantów (MRiRW, 2017). Zakres realizowanych projektów musi być zgodny ze strategicznym planem rozwoju określonego obszaru, który został wypracowany przy aktywnym udziale społeczności lokalnej, ze szczególnym uwzględnieniem partycypacji grup defaworyzowanych (Departament..., 2015). Należy podkreślić, że wiejskie LGD mają możliwość kreowania kierunków wsparcia poprzez wskazanie obszarów wymagających szczególnej pomocy. Działające na wsi organizacje pozarządowe mogą również aplikować o fundusze unijne, dostępne w ramach innych działań PROW 2014–2020 albo innych programów, np. Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa (PO PC) czy regionalnych programów operacyjnych.

Źródłem finansowania wiejskich NGO są także środki przekazywane przez inne organizacje pozarządowe, najczęściej fundacje, takie jak np. Akademia Filantropii Lokalnej w Polsce czy Fundacja Wspomagania Wsi. Dofinansowania na projekty w zakresie edukacji i wspierania aktywności społeczności lokalnych udziela m.in. Fundacja im. Leopolda Kronenberga oraz Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności, która finansuje również

¹² Potencjalne środki na działalność stowarzyszenia zwykłego, nieposiadającego osobowości prawnej określa art. 42 ust. 1 i 2 Ustawy... (2015).

¹³ W 2016 r. Związek Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej (posiada status OPP od 2004 r.), otrzymał z tytułu 1% kwotę 3,7 mln zł (dane Ministerstwa Finansów) (Finanse, b.d.).

¹⁴ Wdrażanie podejścia Leader w latach 2007–2013 oraz w nowym okresie programowania na lata 2014–2020 uwzględnia również utworzenie lokalnych grup rybackich (LGR); wiejskie LGD jako forma porozumienia międzysektorowego uczestniczyły w realizacji programu rozwoju obszarów wiejskich także w okresie przedakcesyjnym.

program regrantingu Działaj Lokalnie (Tkocz, 2015, s. 218–219).

Funkcję reprezentacji wiejskich środowisk pozarządowych pełni od 2002 roku Forum Aktywizacji Obszarów Wiejskich (FAOW), będące ogólnopolskim porozumieniem organizacji działających na rzecz wsi. Jego celem jest aktywizowanie społeczności wiejskich, zwiększanie ich udziału w procesie przemian na wsi oraz promowanie zrównoważonego rozwoju terenów wiejskich. Obecnie FAOW liczy 84 członków (FAOW, b.d.), wśród których są organizacje o zasięgu ogólnopolskim, zajmujące się rozwojem obszarów wiejskich, m.in. Fundacja Wspomagania Wsi (FWW), Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA), Fundacja na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa (FDPA). Znaczącą grupę członków FAOW stanowią lokalne grupy działania. Wspieranie organizacji wiejskich (nie tylko organizacji członkowskich) realizowane jest przez działania o charakterze informacyjnym, edukacyjnym i doradczym, a także przez przedsięwzięcia mające na celu inicjowanie aktywności lokalnych społeczności. Od chwili powstania FAOW pomaga polskim organizacjom w nawiązaniu współpracy z organizacjami międzynarodowymi, której celem jest wzmacnianie społeczeństwa obywatelskiego na obszarach wiejskich oraz promowanie współpracy międzynarodowej w kontekście rozwoju społeczno-gospodarczego wsi (FAOW, b.d.).

PODSUMOWANIE

Analizując różnorodne aspekty działania trzeciego sektora, należy zwrócić uwagę na fakt, że nieformalna działalność i zaangażowanie w życie wspólnot na wsi ma bogatszą tradycję niż w mieście, mniejszą natomiast mają działania w ramach sformalizowanych struktur. Wynika to z faktu, że mieszkańcy wsi uczą się działania w ramach sformalizowanych struktur (Śpiewak, 2008, s. 135).

Przekonanie o niskiej aktywności społecznej mieszkańców wsi nie ma odzwierciedlenia w rzeczywistości. Wielość form funkcjonowania organizacji trzeciego sektora świadczy, że istnieje znaczne pole działania dla ludności wiejskiej. Przedstawione w opracowaniu wybrane formy wskazują, że trzeci sektor odgrywa ważną rolę w życiu mieszkańców wsi. Organizacje pozarządowe, stawiając sobie różne cele – pomocowe, afiliacyjne, ekspresyjne, opiekuńczo-wychowawcze oraz integracyjne, tworzą obszar aktywizacyjny dla znacznych grup ludności wiejskiej. Angażują się w działania zmierzające do rozwoju kapitału ludzkiego przez uczestnictwo w życiu społecznym.

Podstawowym problemem funkcjonowania organizacji trzeciego sektora na wsi wydaje się nie brak chętnych do działania, ale możliwość ich finansowania. Zgodnie z obowiązującymi regulacjami prawnymi organizacje pozarządowe – zarówno typu stowarzyszeniowego, jak i fundacyjnego – mogą korzystać z dochodów z majątku pozostającego w ich dyspozycji, a także z dotacji oraz środków pochodzących z ofiarności publicznej, spadków, darowizn i zapisów. Wiejskie organizacje pozarządowe mogą również aplikować o środki na realizację projektów finansowanych z funduszy unijnych. Źródłem finansowania wiejskich NGO mogą być także środki przekazywane przez inne organizacje pozarządowe. Najczęściej są to fundacje, np. Akademia Filantropii Lokalnej w Polsce czy Fundacja Wspomagania Wsi.

LITERATURA

- Adamiak, P. (2013). *Ochotnicze Straże Pożarne w Polsce. Raport z badania 2012*. Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Adamiak, P., Biejat, M., Charycka, B. (2016). *Ochotnicze straż pożarne – lokalne centra kultury. Raport z badań 2016*. Warszawa: Wyd. Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Bandarzewski, K. (2014). *Samorząd gospodarczy w prawie polskim: Studium prawne*. Kraków: Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Borkowski, J., Gurnicz, A. (1978). *Kółka rolnicze w II Rzeczypospolitej*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich MRiRW (2015). *Poradnik dla lokalnych grup działania w zakresie opracowania lokalnych strategii rozwoju na lata 2014–2020*. Warszawa.
- FAOW (Forum Aktywizacji Obszarów Wiejskich) (b.d.). Pobrano z: <http://faow.org.pl>
- Finanse (b.d.). Pobrano z: <http://www.finanse.mf.gov.pl/pit/statystyki>
- Formalno-prawne aspekty działalności kół gospodyń wiejskich (b.d.). Pobrano z: https://witrynawiejska.org.pl/data/KGW_aktualizacja.pdf
- Goszczyński, W., Kamiński, R., Knieć, W. (2013). *Dylemat lino-koczka, czyli o profesjonalizacji autentyczności i perspektywach rozwoju organizacji pozarządowych na wsi i w małych miastach*. Toruń–Warszawa: Wyd. Forum Aktywizacji Obszarów Wiejskich.
- Halamska, M. (2008a). *Kapitał społeczny wsi: próba rekonstrukcji*. *Przegl. Socjol.*, 57, 1.
- Herbst, J. (2008). *Inny trzeci sektor. Organizacje pozarządowe na terenach wiejskich*. W: M. Halamska (red.), *Wiejskie organizacje pozarządowe*. Warszawa: IRWiR PAN.
- Jurewicz, M. (2009). *Ustrój prawny izb gospodarczych – propozycje jego usprawnienia (t. LXXIX)*. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.

- KZRKiOR (b.d.). Historia Kólek Rolniczych. Pobrano z: <http://kolkarolnicze.pl/O-nas/Historia-Kolek-Rolniczych-/Historia-Kolek-Rolniczych>
- LEADER 2007–2013 (b.d.). Pobrano z: <http://lgdstolem.pl/leader-2007-2013>
- Lorentowicz, K., Kalinowski, S. (2018). Wybrane źródła finansowania organizacji non-profit w Polsce – teoretyczne aspekty. W: P. Sałustowicz, S. Kalinowski, B. Goryńska-Bittner (red.), *Blżej ludzi – programem dla nauk społecznych?* (s. 309–327). Warszawa: Societas Pars Mundi.
- Matulewski, M., Frąs, J. (2014). Zarządzanie finansami w kołach łowieckich. *Fin. Rynki Fin. Ubezp.*, 67.
- MRiRW (2017). Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020. Pobrano z: <http://www.minrol.gov.pl/pol/Wsparcie-rolnictwa/Program-Rozwoju-Obszarow-Wiejskich-2014-2020>
- Niemczyk, B. (2016). Historia Kół Gospodyń Wiejskich. W: S. Sikorski, Ł. Jawny (red.), *Społeczno-gospodarcza aktywizacja kobiet na obszarach wiejskich. Materiały na VI Międzynarodową Konferencję Naukową. Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie.*
- Osiatyński, W. (2004). *Rzeczpospolita Obywateli.* Warszawa: Rosner i Wspólnicy.
- Porzuczek, M. (1967). Udział Związku Samopomocy Chłopskiej w zagospodarowaniu Warmii i Mazur. *Komun. Maz.-Warm.*, 3.
- Prus, P. (2006). Opinie rolników na temat współpracy w ramach grup producentów rolnych. *Rocz. Nauk. SERiA*, 8(1), 150–153.
- Prus, P. (2008). Rola grup producenckich w podnoszeniu konkurencyjności gospodarstw rolniczych. *Rocz. Nauk. SERiA*, 10(3), 456–461.
- Rogaczewska, M. (2008). Struktury kościelne na terenach wiejskich. W: M. Halamska (red.), *Wiejskie organizacje pozarządowe.* Warszawa: Wyd. IRWiR PAN.
- Rys historyczny Kółka Rolniczego w Sobótce (b.d.). Pobrano z: http://www.wir.org.pl/archiwum/siewca/kolko_sobotka.htm
- Sikorska-Lewandowska, A. (2016). Uprawnienia rolnicze zrzeczenia branżowego. *Przegl. Pr. Roln.*, 1.
- Sprawozdanie z działalności Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej w XIII kadencji w latach 2012–2017 (b.d.). Pobrano z: <http://www.zosprp.pl/files/zjazd/zjazd14/Sprawozdanie%20lata%202012-2017.pdf>
- Szewczyk, M. (red.). (2010). *Profesjonalnie działać, skutecznie zmieniać – poradnik dla organizacji pozarządowych.* Łódź: Wyd. Centrum Promocji i Rozwoju Inicjatyw Obywatelskich OPUS.
- Śpiewak, R. (2008). Czy organizacje pozarządowe są wsi potrzebne? W: M. Halamska (red.), *Wiejskie organizacje pozarządowe.* Warszawa: IRWiR PAN.
- Tkocz, A. M. (2015). Regranting jako forma realizacji zadań publicznych na przykładzie programu „Działaj lokalnie”. W: U. Szymańska, M. Falej, P. Majer., M. Hejbudzki (red.). *Perspektywy rozwoju sektora organizacji pozarządowych.* Olsztyn: Wyd. Wydział Prawa i Administracji UWM.
- Ustawa z dnia 8 października 1982 r. o społeczno-zawodowych organizacjach rolników (1982). *Dz.U.* 1982 nr 32 poz. 217.
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (1989a). *Dz.U.* 1989 nr 20 poz. 104.
- Ustawa z dnia 30 maja 1989 r. o izbach gospodarczych (1989b). *Dz.U.* 1989 nr 35 poz. 195. Tekst jednolity *Dz. U.* z 2017 r. poz. 1218.
- Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (1991). *Dz.U.* 1991 nr 81 poz. 351. Tekst jednolity *Dz.U.* z 2017 r., poz. 736 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 13 października 1995 r. Prawo łowieckie (1995). *Dz.U.* 1995 nr 147 poz. 713. Tekst jednolity *Dz. U.* z 2017 r. poz. 1295.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (2004). *Dz.U.* 2004 nr 92 poz. 880. Tekst jednolity *Dz. U.* z 2016 r. poz. 2134.
- Ustawa z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie (2010). *Dz.U.* z 2010 r. nr 127 poz. 857. Tekst jednolity *Dz.U.* 2014 poz. 715.
- Ustawa z dnia 25 września 2015 r. o zmianie ustawy – Prawo o stowarzyszeniach oraz niektórych innych ustaw (2015). *Dz.U.* 2015 poz. 1923.
- Wawrzykowska-Wierciochowa, D. (1987). *Nie po kwiatach los je prowadził... Kobiety polskie w ruchu rewolucyjnym.* Warszawa: Wyd. Iskry.
- Wawrzyński, M. (1997). *Fundacje w Polsce.* Warszawa: Wyd. Centrum informacji dla organizacji pozarządowych Bordo.
- Bednarek-Szczepańska, M. (2011). Organizacje pozarządowe na obszarach pozametropolitalnych na przykładzie wybranych regionów. W: M. Wesołowska (red.), *Wiejskie obszary peryferyjne – uwarunkowania i czynniki aktywizacji.* Warszawa: Wyd. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.
- Winiarska, K. (2015). Jednostki nieprowadzące działalności gospodarczej jako jednostki mikro. *Zesz. Nauk. Uniw. Szczec. Ekon. Probl. Usług*, 116.
- Wnęk, M. (2016). Społeczno-gospodarcza aktywizacja kobiet na obszarach wiejskich. W: S. Sikorski, Ł. Jawny (red.), *Społeczno-gospodarcza aktywizacja kobiet na obszarach wiejskich. Materiały na VI Międzynarodową Konferencję Naukową. Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie.*
- WOP (2012). Zawsze w obronie chłopskich interesów. *Polska Wieś*, 4, 3. Pobrano z: http://www.krir.pl/files/polskawies/Polska_Wies_nr_4_2012.pdf
- Wrona, S. (2016). *Formy organizacji pozarządowych.* W: E. Bogacz-Wojtanowska, S. Wrona (red.), *Zarządzanie organizacjami pozarządowymi.* Kraków: Wyd. Instytut Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego.

THE SPECIFIC FUNCTIONING OF THE TERTIARY SECTOR IN RURAL AREAS

Abstract. This paper presents the specific functioning of the tertiary sector organizations in rural areas, focusing on five operational aspects: assistance; affiliation; expression; care and education; and integration. The organizations' operating principles were also presented, considering that rural NGOs are active under a variety of organizational and legal structures. The history and environment of voluntary fire brigades, machinery rings, farmers' wives' associations, producer organizations, agricultural industry associations and other economic and professional bodies in agriculture were presented. The second part discusses the basic sources of financing for the above organizations, including funds granted from the municipal and state budget, 1% of income taxes, EU funds and donations.

Keywords: non-governmental organizations, tertiary sector, rural areas